॥ श्रीः ॥

॥ शतकोटिः ॥

(गदाधरीय सत्प्रतिपक्ष ञोडपत्रम्)

महीशूरपुर वास्तव्येन पण्डितप्रवरेण

रामशास्त्रिणा विरचिता

श्रीकाञ्ची प्रतिवादिभयङ्करम्

अनन्ताचार्येण

संस्कृता परिशोधिताच

श्री सुदर्शनमुद्राक्षरशालायां

मुद्रिताभूत् ।

॥ श्रीकांची ॥

PRINTED AT THE SRI SUDARSANA PRESS.

Conjeeveram.

1900

मूल्यम्- ० - ५ - ०

॥ श्रीः ॥

॥ शतकोटिः ॥

(गदाधरीय सत्प्रातिपक्ष क्रोडपत्रम्)

महीशूरपुर वास्तव्येन पण्डितप्रवरेण

रामशास्त्रिणा विरचिता

श्रीकाञ्ची प्रतिवादिभयङ्करम्

अनन्ताचार्येण

संस्कृता परिशोधिताच

श्री सुदर्शनमुद्राक्षरशालायां

मुद्रिताभूत् ।

॥ श्रीकांची ॥

PRINTED AT THE SRI SUDARSANA PRESS.

Conjeeveram.

1900

मूल्यम्- ० - ५ - ०

श्रीः

श्रीहयग्रीवायनमः।

॥ सत्प्रतिपक्ष शतकोटिः ॥

पक्षतावच्छेदकविशिष्टपक्षविषयकत्वाव्यापक साध्यतावच्छेदक विशिष्टसाध्यविषयकत्वाव्यापक पक्षतावच्छेदकावच्छिन्न विशेष्यतानिरूपित साध्यतावच्छेदकावच्छिन्न प्रकारताशाल्यनुमितित्वव्यापक यद्धर्मावच्छिन्न प्रतिबध्यतानिरूपित प्रतिबन्धकतावच्छेदिकासती तद्धर्मावच्छिन्न प्रतिबध्यतानिरूपित प्रतिबन्धकतावच्छेदक विषयत्वावच्छिन्नानुमितिनिष्ठजन्यतानिरूपित जनकतावच्छेदिका यद्रूपावच्छिन्नविषायता तद्रूपावच्छिन्नत्वमिति सत्प्रतिपक्षलक्षणम्। अस्यायमनुगमः—निरुक्तप्रतिबध्यताविशिष्टधर्मवत्त्वम्। प्रतिबध्यतावैशिष्ट्यंचाधेयतासम्बन्धेन। आधेयताच स्वनिष्ठावच्छेदकताक प्रतियोगिताकभेदवत्त्व सम्बन्धावच्छिन्ना। स्वनिष्ठावच्छेदकताच स्वसमानाधिकरण भेदप्रतियोगितावच्छेदकत्व सम्बन्धावच्छिन्ना। स्वाधिकरणत्वंच स्वावच्छिन्नाविषयताशाल्यनाहार्या प्रामाण्यज्ञानानास्कान्दित निश्चयत्वसम्बन्धेन। भेदप्रतियोगितावच्छेदकताच स्वनिरूपितप्रतिबन्धकतावत्त्व स्वावच्छेदकावच्छिन्न प्रतिबध्यतानिरूपित प्रतिबन्धकतावच्छेदक विषयित्वावच्छिन्नानुमितिनिष्ठ जन्यतानिरूपित जनकत्वोभयसम्बन्धेनेति।

अथात्र ह्रदोवह्निमानित्यादौ वह्न्यभाववह्न्यभावव्याप्यव्याप्योभयवद्ध्रदे तिव्याप्तिः, तद्विषयताया निरुक्तप्रतिबन्धकत्व जनकतावच्छेदकत्वयोस्सत्वात्। ॥ १ ॥

नच स्वावच्छिन्नाविषयक प्रतीतिविषयतावच्छेदक यद्रूपावच्छिन्नविषयकत्वं अनुमितिप्रतिबन्धकतानातिरिक्तवृत्ति तद्रूपावच्छिन्नाघटितत्वरूप विशिष्टान्तराघटितत्वस्य मेयत्वविशिष्ट स-

त्प्रतिपक्षेऽतिव्याप्तिवारणायावश्यं निवेशनीयतया ततएव नोक्ताऽतिप्रसंगः, उक्तविशिष्टस्य वह्न्यभाववद्ध्रदरूपतादृश विशिष्टान्तरघटितत्वादिति वाच्यम् ॥ २ ॥ बाधघटितसत्प्रतिपक्षे ऽव्याप्तिवारणाय विशिष्टान्तरविषयितायां प्रकृतानुमिति प्रतिबन्धकतानतिरिक्त वृत्तित्ववज्जनकतानतिरिक्तवृत्तित्वस्यापि निवेशनीयतया उक्तातिप्रसङ्गतादवस्थ्यात् । वह्न्यभाववद्ध्रदविषयकत्वस्य प्रतिबन्धकतानतिरिक्त वृत्तित्वेपि जनकतानतिरिक्त वृत्तित्वविरहात् । ॥ ३ ॥

नच यद्रूपावच्छिन्नविषयकत्वं निरुक्तविरोध्यनुमिति जनकतानतिरिक्तवृत्ति तादृशरूपान्तराघटितत्वस्य विवक्षणेपि मेयत्वविशिष्ट सत्प्रतिपक्षातिव्याप्तिवारणसम्भवान्निरुक्त विशिष्टेनातिव्याप्तिरिति-वाच्यम् ॥ ४ ॥ वह्न्यभावव्याप्य वह्न्यभावव्याप्यव्याप्यवद्ध्रदरूप सत्प्रतिपक्षाव्याप्तिवारणाय प्रतिबन्धकतानतिरिक्त वृत्तित्वस्यापि विशिष्टान्तरविषयितायां निवेशनीयतया उक्तविशिष्टेतिव्याप्ते दुर्वारत्वात् ॥ ५ ॥

नच सत्यंतघटकप्रतिबन्धकतायां निरुक्तजनकतावच्छेदक विषयितात्वव्यापकावच्छेदकताकत्व निवेशान्नोक्तातिप्रसङ्गः , प्रत्येक ज्ञानीयवह्न्यभाव व्याप्यव्याप्यवद्ध्रद विषयितायां निरुक्तजनकतावच्छेदिकायां निरुक्तप्रतिबन्धकतावच्छेदकत्व विरहादिति वाच्यम् ॥ ६ ॥ निरुक्तजनकतावच्छेदक सत्प्रतिपक्षोन्नायक विषयितायां सत्प्रतिपक्ष ज्ञानप्रतिबन्धकतावच्छेदकत्व विरहेणासम्भव प्रसंगेन निरुक्त परिष्कारासम्भवात् । ॥ ७ ॥

नच यत्किञ्चिज्जनकतावच्छेदकविषयितात्वव्यापकावच्छेदकताकत्वनिवेशान्नासम्भवः , सत्प्रतिपक्षज्ञानीयप्रतिबन्धकतावच्छेदकतायां तज्ज्ञानीय जनकतावच्छेदक विषयितात्व व्यापकत्व सत्वात् ।

नच यत्किञ्चित्त्वनिवेशा दननुगम इति वाच्यम् । स्वविशिष्ट प्रतिबन्धकतादत्वसंबन्धावच्छिन्नत्वेन पूर्वोक्तभेद प्रतियोगितावच्छेद

कताया विवक्षणीयत्वात् । स्वविशिष्टत्वं स्वनिरूपितत्व स्वावच्छेद-कावच्छिन्न प्रतिबध्यता निरूपित प्रतिबन्धकतावच्छेदक विषयित्वावच्छि ज्ञानुमिति निष्ठजन्यतानिरूपितजनकताविशिष्ट त्वोभयसम्बन्धेन । जनकताविशिष्टत्वं स्वनिष्ठावच्छेदकताकप्रतियोगिताकभेदवत्त्वसम्बन्धेन । स्वनिष्ठावच्छेदकताच – स्वसमानाधिकरणभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वसंबन्धावच्छिन्ना । स्वाधिरणत्वंच स्वावच्छेदकविषयितात्वसम्बन्धेन । भेदप्रतियोगितावच्छेदकताच - स्वावच्छेदकत्वसम्बन्धावच्छिन्नेति वाच्यम् ॥ ८ ॥ जनकतावच्छेदिकायां सामानाधिकरण्य विषयितायां सत्प्रतिपक्षज्ञानीय प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्व विरहेण प्रतिहेतुव्यापक साध्याभाव समानाधिकरण प्रतिहेतुमत्पक्षरूप सत्प्रतिपक्षाव्याप्तिप्रसंगात् । ॥ ९ ॥

नचावच्छेदक कोटिप्रविष्टानामवच्छेदकत्वानंगीकारेण विनिगमनाविरहप्राप्तां पक्षविषयित्वावच्छिन्नां साध्याभावानुमिति जनकतामादायैव निरुक्तसत्प्रतिपक्षे लक्षणसमन्वयः, तदंगीकारेऽपि जनकतावच्छेदक मुख्यविषयतात्वव्यापकत्वस्यैव प्रतिबन्धकतावच्छेदकतायां निवेशेन लक्षणसमन्वयः, तथाच नोक्ताऽतिव्याप्तिरिति वाच्यम् ॥१०॥ जलव्यापक वह्न्यभावसमानाधिकरण जलवान्ह्रदः, शैवाल व्यापकवह्न्यभाव समानाधिकरण शैवालवान्ह्रद इति निखिलपरामर्श साधारण्येन –स्वावच्छिन्नविषयतानिरूपित व्यापकत्वविषयतानिरूपितसाध्याभावत्वावच्छिन्न विषयतानिरूपित सामानाधिकरण्यविषयतानिरूपितत्व स्वावाच्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन किञ्चिद्धर्मविशिष्ट विषयतानिरूपितह्रदत्वावच्छिन्न विशेष्यताशालिनिश्चयत्वेन उक्तसकलनिश्चयानामेकरूपेण जनकत्वस्वीकारात् । निरुक्तजनकतावच्छेदक विषयतात्वस्य शैवालव्यापकवह्न्यभाव समानाधिकरण शैवालवद्ध्रदविषयतायां सत्वेन तत्र जलव्यापको वह्न्यभावइत्याकारकज्ञानवैशिष्ट्यावच्छिन्न प्रतिबन्धकतावच्छेदकताया असत्वेन निरुक्तसत्प्रतिपक्षाव्याप्ते दुर्वारत्वात् । तथाचोक्तपरिष्कारासम्भवेनोक्तातिव्याप्तितादवस्थ्यम् ॥ ११ ॥

नच जलव्यापकोवह्न्यभावः जलवांश्चह्रदः शैवालव्यापको वह्न्यभावः शैवालवांश्च ह्रदइत्यादिसकलनिश्चयसाधारण्येन – स्वनिरूपितव्यापकत्व निष्ठप्रकारतावच्छेदकतावच्छेदकावच्छिन्न प्रकारतानिरूपित ह्रदत्वावच्छिन्न विशेष्यतानिरूपकत्व स्वनिरूपक निश्चय विशिष्टत्वोभयसंबन्धेन वह्न्यभावत्वावच्छिन्न विशेष्यताविशिष्ट निश्चयत्वेनैकप्रतिबन्धकत्वांगीकारात्, निरुक्तानुगतजनकतावच्छेदक विषयितात्वव्यापकत्वं निरुक्तप्रतिबन्धकतावच्छेदकताया मक्षतमिति निरुक्तसत्प्रतिपक्षे लक्षणसमन्वय संभवेनोक्तपरिष्कारे नकोपि दोषइति वाच्यम् ॥ १२ ॥ तथापि निरुक्तप्रतिबन्धकतावच्छेदकतायाः वह्न्य भावत्वावच्छिन्न विशेष्यतायामेव सत्वेन जनकतावच्छेदकताया ह्रदत्वावच्छिन्न विशेष्यतायामेव सत्वेन निरुक्तजनकतावच्छेदक विषयतात्वव्यापकत्वस्य प्रतिबन्धकतावच्छेदकताया मसत्वेन निरुक्तसत्प्रतिपक्षाव्याप्ते र्दुवारत्वात्, निरुक्तपारिष्कारस्य सर्वथा असंभवात् ॥१३॥

नच स्वनिरूपितव्यापकत्वनिष्ठ प्रकारतावच्छेदक तावच्छेदकावच्छिन्नत्व स्वनिरूपकज्ञानविशिष्ट ज्ञानीयत्वै तदुभयसंबन्धेन वह्न्यभावत्वावच्छिन्न विशेष्यताविशिष्ट प्रकारतानिरूपित ह्रदत्वावच्छिन्न विशेष्यताशालिनिश्चयत्वेन प्रतिबन्धकतास्वीकारेणोक्तविषयतात्वव्यापकत्वमुक्तावच्छेदकताया मस्त्येवेति निरुक्तपारिष्कार स्संभवत्येवेतिवाच्यं ॥ १४॥ उक्तरूपेण प्रतिबन्धकत्वांगीकारे चैत्रस्य जलव्यापको वह्न्य भावः जलवान् ह्रदइति ज्ञानसत्वे मैत्रस्य केवलजलवान् ह्रदइति ज्ञानसत्वे मैत्रस्यवह्न्यनुमिति प्रतिबन्धापत्तिः, समानाकारकज्ञानेषु विषयताभेदस्याप्रामाणिकतया मैत्रज्ञानीय जलत्वावच्छिन्न प्रकारताया अपि चैत्रज्ञानीय वह्न्यभावत्वावच्छिन्न विशेष्यताविशिष्टत्वात्, अतः पूर्वोक्तप्रकारेणैव प्रतिबन्धकताया वक्तव्यतयोक्ताव्याप्तितादवस्थ्येनोक्त परिष्कारासम्भवात्। ॥ १५ ॥

नच जनकतावच्छेदकविषयतात्वव्यापकत्वं प्रतिबन्धकताव-

च्छेदकतावच्छेदकसम्बन्धघटक विषयतात्वसम्बन्धेन निवेश्यम् , अतोनाव्याप्तिः - जनकतावच्छेदक पक्षादिविषयतायां प्रतिबन्धकतावच्छेदक तावच्छेदकसम्बन्धघटक विषयतात्वसत्वात् । उक्तोभयवद्ध्रदेऽचनातिव्याप्तिः-वह्न्यभावव्याप्यव्याप्यवानिति प्रत्येकज्ञानीयविषयताया जनकतावच्छेदिकायाः प्रतिबन्धकतावच्छेदक तावच्छेदकसम्बन्ध घटक विषयतात्वाभावादिति वाच्यम् ॥१६॥ तथासति साध्याभावाभाववदवृत्ति मत्पक्षात्मक सत्प्रतिपक्षाव्याप्तेः - तादृशसत्प्रतिपक्षज्ञानीयविषयतायां तादृशज्ञानीय ज्ञानवैशिष्ट्यानवच्छिन्न प्रतिबन्धकतायाः स्वावच्छेदकतावच्छेदक सम्बन्धघटक विषयतात्वसम्बन्धेनाभावात् ॥ १७॥

नच स्वावच्छेदकत्व स्वावच्छेदकतावच्छेदक संसर्गघटक विषयतात्वान्यतरसम्बन्धेनैव प्रतिबन्धकतायां जनकतावच्छेदक विषयतात्वव्यापकत्वविवक्षणा न्नोभयविध सत्प्रतिपक्षाव्याप्तिः, नवोक्तोभयवद्ध्रदेऽतिव्याप्तिरिति वाच्यम् ॥ १८ ॥ एवंच सति जलव्यापकवह्न्यभाव कालीनजलवह्न्यभावव्याप्य व्याप्योभय वद्ध्रदेतिव्याप्ते दुर्वारत्वात् , जलव्यापको वह्न्यभावः जलवांश्चह्रदः, वह्न्यभावव्याप्यव्याप्यव्यापको वह्न्यभावः वह्न्यभावव्याप्यव्याप्यवांश्च ह्रदइत्यनयोरुभयो र्निश्चययोरेकरूपेण प्रतिबन्धकत्वाङ्गीकारात् , निरुक्तज्ञानवैशिष्ट्यावच्छिन्न प्रतिबन्धकतायाः स्वावच्छेदकतावच्छेदक सम्बन्धघटक विषयतात्व सम्बन्धेन जनकतावच्छेदिकायां प्रत्येकज्ञानीयविषयतायामपि सत्वे न निरुक्तान्यतरसम्बन्धेन निरुक्तविषयतात्वव्यापक प्रतिबन्धकतायाः निरुक्तोभयवद्ध्रदविषयतात्वव्यापकत्वात । ॥ १९ ॥

नच यद्रूपावच्छिन्नविषयतायां प्रतिहेतुव्यापकसाध्याभाव समानाधिकरण प्रतिहेतुमत्पक्षाविषयताविशिष्टान्यत्व ज्ञानवैशिष्ट्यावच्छिन्न प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्वोभयाभाववत्त्वं निवेश्यते । वैशिष्ट्यञ्च - निरूपितत्व तादात्म्य अन्यतरसम्बन्धेन, अतो नानुपदोक्त

उभयवद्ध्रदेऽतिव्याप्तिः–तद्विषयतायां निरुक्तोभयसत्त्वादिति वाच्यं ॥ २०॥ साध्याभावाभाववदवृत्ति मत्पक्षरूप सत्प्रतिपक्षाव्याप्तेः, ह्रदो वह्निधूमोभयवानित्यादौ वह्नयभावाभाववदवृत्तिमान् धूमाभाववान्-वह्नयभावाभाववदवृत्तिमांश्च ह्रदइति ज्ञानयो रेकविशिष्टापरत्वेन-प्रतिबन्धकतया वह्नयभावाभाववदवृत्तिम द्ध्रदविषयतायां निरुक्तो भयाभावासत्त्वात्। ॥ २१ ॥

नच प्रतिहेतुव्यापकसाध्याभावत्वावच्छिन्न विषयताशालि निश्चयवैशिष्ट्यावच्छिन्न प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्व निरुक्तविषयताविशिष्टान्यत्व उभयाभावनिवेशान्न दोषइति वाच्यम् ॥ २२ ॥ वह्नयभावाभाववदवृत्ति व्यापको धूमाभावइति निश्चयवैशिष्ट्यावच्छिन्नायाः-वह्नयभावाभाववदवृत्ति मान्पक्षइति निश्चयनिष्ठायाः प्रतिबन्धकताया अवच्छेदकत्वस्य निरुक्तविषयताविशिष्टान्यत्वस्यच उक्त सत्प्रतिपक्षविषयतायां सत्वात तत्राव्याप्ते दुर्वारत्वात्। ॥ २३ ॥

नच – यद्धर्मावच्छिन्न प्रतिबध्यता सत्यन्तार्थः तद्धर्मावच्छिन्न प्रतिबध्यतानिरूपित ज्ञानवैशिष्ट्यावच्छिन्न प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्व घटितोभयाभावस्यैव यद्रूपावच्छिन्न विषयतायां निवेशा न्नोक्ताव्याप्तिः – निरुक्तसत्प्रतिपक्षविषयतायाः वह्निमत्ताबुद्धित्वावच्छिन्न प्रतिबध्यताघटित सत्यन्तार्थवत्त्वेन तद्धर्मावच्छिन्नप्रतिबध्यतानिरूपितज्ञानवैशिष्ट्यावच्छिन्न प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्व घटितोभयाभाववत्त्वस्याक्षतत्वा दिति वाच्यम् ॥ २४ ॥ वह्नयभावाभाववदवृत्तिव्यापको वह्नयभाव इति निश्चयवैशिष्ट्यावच्छिन्नाया वह्नयभावाभाव वदवृत्तिमान् ह्रदइति ज्ञाननिष्ठायाः प्रतिबन्धकताया अवच्छेदकत्वस्य उक्तविषयतायां सत्त्वेनोक्तोभयाभाववत्त्वस्य तत्राभावेन उक्ताव्याप्तेर्दुर्वारत्वात्। ॥ २५ ॥

नच वह्नयभावाभाववदवृत्तिमान् ह्रदइति निश्चयस्य ह्रदे व-

द्धिमत्ताबुद्धिंप्रति ज्ञानवैशिष्ट्यानवच्छिन्ना वश्यकल्पनीय प्रतिबन्धकत यैवोपपत्तौ ज्ञानवैशिष्ट्यावच्छिन्न प्रतिबन्धकतान्तरे मानाभावेन तद्धर्माव- च्छिन्न प्रतिबध्यताघटितोभयाभावस्य उक्तसत्प्रतिपक्षविषयतायां सत्त्वेन मोक्ताव्याप्तिरिति वाच्यम् ॥ २६ ॥ धूमाभावाभाववदवृत्तिव्यापको वह्न्य भावः धूमाभावाभाववदवृत्तिमांश्च पक्षः, घटाभावाभाववदवृत्तिव्यापकोव ह्न्यभावः घटाभावाभाववदवृत्तिमांश्च पक्ष इत्यादि सकलनिश्चयसाधा रण्येनोक्तरीत्या वह्न्यभावत्वावच्छिन्न विशेष्यताविशिष्टनिश्चयत्वेनैव प्रतिबन्धकताया वक्तव्यतया जलव्यापकवह्न्यभावकालीनेत्याद्युभयवद्ध देऽतिव्याप्तिवारणाय विशेष्यतावैशिष्ट्यावच्छिन्न प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्व घटितोभयाभाववत्वस्य विवक्षणीयतया तादृशप्रतिबन्धकतावच्छेदकत्व स्य उक्तसत्प्रतिपक्षविषयतायां सत्त्वेनोक्ताव्याप्ति दुर्वारत्वात् ॥२७॥

नचोभयाभाव प्रतियोगिकोटा वनतिरिक्तवृत्तित्वरूपावच्छेद- कत्वस्यैव निवेशान्नोक्ताव्याप्तिः, प्रत्येकज्ञानीय वह्न्यभावाभावव दवृत्तिमद्धदविषयतायाः उक्तप्रतिबन्धकतातिरिक्त वृत्तित्वेनो- क्तोभयाभाववत्त्वस्याक्षतत्वात् । जलव्यापकेत्या द्युभयवद्धदेच - नातिव्याप्तिः, तद्विषयतायां निरुक्तप्रतिबन्धकतानतिरिक्तवृत्तित्वस्य निरुक्तविषयताविशिष्टान्यत्वस्यच द्वयोरेव सत्वेनोक्तोभयाभाववत्त्व स्याभावादिति वाच्यम् ॥ २८ ॥ अभावः प्रतियोगितासम्बन्धेन घट त्वव्यापक घटत्वप्रद्धेदकालीन घटत्ववानित्यत्र घटत्वव्यापक घटत्ववद्ध दकालीन घटत्वाभावाभाववदवृत्तिमदभावरूप सत्प्रतिपक्षेऽव्याप्तेः, तत्राहि प्रतियोगितासम्बन्धेन घटत्वव्यापकस्समवायेन घटत्ववद्धदः प्रतियोगितासम्बन्धेन घटत्ववांश्चाभावइति निश्चययोरेकविशिष्टापर- त्वेनाभावत्वावच्छेदेन तादृशघटत्ववत्ताबुद्धिंप्रति प्रतिबन्धकतया ता- दृशप्रतिबन्धकतायाश्च प्रतिहेतुव्यापकताविशिष्ट साध्याभावनिश्चयवै शिष्ट्यावच्छिन्नतया उक्तसत्प्रतिपक्षविषयताया निरुक्तप्रतिबन्धक- तावच्छेदकत्व निरुक्तविषयताविशिष्टान्यत्वोभयवत्त्वात् ॥ २९ ॥

नच निरुक्तविशिष्टस्य सत्प्रतिपक्षरूपता नस्वीक्रियते तस्यबाधघटितत्वेन तद्घटकस्यैव तत्कार्यकारित्वादितिवाच्यम् ॥ ३० ॥

अभावविशिष्टव्यापकसामान्यत्वाभावकालीन सामान्यत्वसाध्यक घटादिपक्षकस्थले समवायसम्बन्धस्य व्याप्यताघटकत्वे अभावविशिष्टव्यापकसामान्यत्वाभावकालीनसामान्यत्वाभावाभाववद्वृत्तिमद्घटरूप सत्प्रति पक्षेऽव्याप्तेः, तत्रहि अभावविशिष्टव्यापकस्सामान्यत्वाभावः अभाव विशिष्टवांश्च घटइति ज्ञानयोरेकविशिष्टापरत्वेन प्रतिबन्धकतया निरुक्तसत्प्रातिपक्षविषयताया निरुक्तप्रतिबन्धकतानातिरिक्तवृत्तित्व निरुक्तविषयता विशिष्टान्यत्वोभयवत्त्वात् , व्यापकताघटितस्येवास्यापि सत्प्रतिपक्षरूपताया आवश्यकत्वात । ॥ ३१ ॥

नच प्रतिहेतुव्यापकताविशिष्टसाध्यतावच्छेदकपर्याप्तावच्छेदकताक प्रतियोगिताकाभावत्वावच्छिन्नविषयताशालिनिश्चयवैशिष्ट्यावच्छिन्न प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्वस्योभयाभाव प्रतियोगितया निवेशान्नाव्याप्ति रितिवाच्यम् ॥ ३२ ॥ तत्रैव पृथिवीत्वव्यापकसामान्यत्वाभावकालीन पृथिवीत्व सामान्यत्वाभावव्याप्यव्याप्योभयवद्घटादावतिव्याप्तेः, तद्विषयतायाः प्रतिहेतुव्यापकताविशिष्टसाध्यतावच्छेदक पर्याप्तावच्छेदकताक प्रतियोगिताकाभावत्वावच्छिन्नविषयता शालिनिश्चयवैशिष्ट्यावच्छिन्न प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्वविरहेण निरुक्तोभयाभाववत्त्वात् । अतः प्रतिहेतुव्यापकसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्ना भावत्वावच्छिन्नविषयताशालिनिश्चयवैशिष्ट्यावच्छिन्न प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्वस्य उभयाभाव-प्रतियोगितया निवेशनीयतयो क्ताव्याप्तितादवस्थ्यात् , उक्तोभयाभाववत्त्वस्य यद्रूपावच्छिन्नविषयतायां निवेशासम्भवनेजलव्यापकेत्युक्तोभयवद्ध्रदेऽतिव्याप्ते दुर्वारतयाऽवच्छेदककोटिप्रविष्टानामवच्छेदकत्वांगीकारेऽव्यापकताघटितसत्प्रतिपक्षमात्रेऽव्याप्तिसम्भवेन निरुक्तपरिष्कारासम्भवेन वह्न्यभाववह्न्यभावव्याप्यव्याप्योभयवद्ध्रदेऽतिव्याप्ति दुर्वारा ।३३

नच विरोध्यनुमिति निरूपितयत्किञ्चि ज्जनकताव्यापकत्वं सत्यं-तद्घटकप्रतिबन्धकतायां निवेश्यम् , तथाच स्वनिरूपितप्रतिबन्धक-तावच्छेदक विषयित्वावच्छिन्नानुमिति निष्ठजन्यतानिरूपितजनकताव त्त्व स्वविशिष्टप्रतिबन्धकतावत्त्व एतदुभयसम्बन्धस्यैव पूर्वोक्तभेदप्रति योगितावच्छेदकतावच्छेदकत्वात । स्वविशिष्टत्वञ्च स्वनिरूपितप्रति बन्धकतावच्छेदकविषयित्वावच्छिन्नानुमितिनिष्ठजन्यतानिरूपितजनक -ताविशिष्टत्व स्वावच्छेदकावच्छिन्नप्रतिबध्यतानिरूपितत्वोभयसम्बन्धेन। जनकतावैशिष्ट्यंच स्वनिष्ठावच्छेदकताकप्रतियोगिताकभेदवत्त्वसम्बन्धे न। अवच्छेदकताच स्वसमानाधिकरणभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्वसम्ब-न्धावच्छिन्ना। विशेष्यदळंतु जलव्यापकवह्न्यभावकालीन जलवह्न्देति-व्याप्तिवारणाय। तथाच वह्न्यभाव वह्न्यभावव्याप्यव्याप्योभयवद्ध्रदे-नातिव्याप्तिः, तत्रबाधप्रतिबन्धकतायास्तज्ज्ञाननिष्ठजनकताव्यापकत्वाभा वादितिवाच्यम् ॥३४॥ ह्रदोवह्निमानित्यत्रैव जलव्यापकवह्न्यभावकाली-नजल वह्न्यभावव्याप्यव्याप्योभयवद्ध्रदेऽतिव्याप्तेः , तज्ज्ञाननिष्ठज्ञानवै-शिष्ट्यावच्छिन्नप्रतिबन्धकतायाः सत्प्रतिपक्षज्ञानीयजनकताव्यापकत्वात्। निरुक्तोभयवध्द्रदविषयतायाः तदवच्छेदकत्वविरोध्यनुमिति जनकता-वच्छेदकत्वोभयवत्त्वात् । ॥ ३५ ॥

नच यज्जनकताव्यापकत्वं प्रतिबन्धकतायाः तज्जनकतावच्छेदकत्व विवक्षणान्नातिव्याप्तिः, नच यत्त्व तत्त्वनिवेशादननुगमइति वाच्यम्। स्व निरूपितप्रतिबन्धकतावत्त्व स्वविशिष्टजनकतावत्त्वैतदुभयसम्बन्धस्यैव उक्तभेदप्रतियोगितावच्छेदकत्व घटकत्वात्। स्ववैशिष्ट्यंच स्वनिरूपित-प्रतिबन्धकतावृत्तित्व स्वावच्छेदकावच्छिन्न प्रतिबध्यतानिरूपितप्रतिबन्ध कतावच्छेदक विषयित्वावच्छिन्नानुमितिनिष्ठ जन्यतानिरूपितत्वोभयसं बन्धेन। प्रतिबन्धकतावृत्तित्वंच स्वनिष्ठावच्छेदकताक प्रतियोगिताक भेदवत्त्वसम्बन्धेन। स्वनिष्ठावच्छेदकता स्वसमानाधिकरणभेदप्रतियोगि-तावच्छेदकत्वसम्बन्धावच्छिन्ना। तथाच नोक्तोभयवद्ध्रदेऽतिव्याप्तिः , तज्ज्ञानीयविषयताया निरुक्तज्ञानवैशिष्ट्यावच्छिन्न प्रतिबन्धकतावृत्ति

अनकतावच्छेदकत्व विरहादिति वाच्यम् ॥३६॥ जलं वृत्तित्वाभाववदित्यत्र जलव्यापकवृत्तित्वव्याप्य समानाधिकरणजलवज्जलेऽतिव्याप्तेः, सत्प्रतिपक्षोन्नायकज्ञानीयजनकताव्यापकत्वस्य तत्स्थलीयबाधज्ञानप्रतिबन्धकतायां सत्वेन तादृशप्रतिबन्धकत्व जनकत्वोभयावच्छेदकत्वस्य निरुक्तविशिष्टविषयतायां सत्वात् । ॥ ३७ ॥

नच जलव्यापकवृत्तित्वव्याप्य समानाधिकरणजलवज्जलं, शैवालव्यापकवृत्तित्वव्याप्य समानाधिकरणशैवालवज्जलमित्यादि सकलनिश्चयसाधारण्येन जनकताया लाघवानुरोधेन स्वीकरणीयतया तादृशजनकताव्यापकत्वस्य उक्तस्थलीयबाधप्रतिबन्धकताया मसत्त्वेन नोक्तातिव्याप्तिरिति वाच्यम् ॥३८॥ वृत्तित्वं तादात्म्यसम्बन्धावच्छिन्नत्वाभाववदित्यत्र तादात्म्यसम्बन्धेन तद्व्यक्तिव्यापक तादात्म्यसम्बन्धावच्छिन्नत्वव्याप्यवन्निरूपित तादात्म्यसम्बन्धावच्छिन्नवृत्तितावत्तद्व्यक्तिमद्वृत्तित्वरूपे सत्प्रतिपक्षोन्नायकेऽतिव्याप्तेः, अनुगतरूपेण जनकत्वाङ्गीकारेपि सम्बन्धभेदेन जनकतायाभिन्नतया तादात्म्यसम्बन्धावच्छिन्नवृत्तित्वविषयताघटित तद्धर्मावच्छिन्न जनकताव्यापकत्वस्य उक्तस्थलीयबाधज्ञान प्रतिबन्धकतायां सत्त्वात । ॥ ३९ ॥

नच प्रतिबन्धकतानिरूपितानतिरिक्तवृत्तित्व स्वरूपसम्बन्धरूपोभयविधावच्छेदकत्वस्य यद्रूपावच्छिन्नविषयतायां निवेशान्नोक्तातिव्याप्तिः, निरुक्तसत्प्रतिपक्षोन्नायकविषयतायां बाधज्ञानप्रतिबन्धकतानिरूपितस्वरूपसम्बन्धरूपावच्छेकत्वविरहात् । नचैकत्रद्वयमिति रीत्या साध्याभावतद्व्याप्यव्याप्योभयावगाहि ज्ञानीयविषयतायाः प्रतिबन्धकतानिरूपित स्वरूपसम्बन्धरूपावच्छेदकत्वा त्तत्रातिव्याप्ति र्दुर्वारैवेतिवाच्यम् । यद्रूपावच्छिन्न विषयतासामान्ये उक्तप्रतिबन्धकतानिरूपित स्वरूपसम्बन्धरूपावच्छेदकत्व विवक्षणेनोक्तातिव्याप्तिवारणादिति वाच्यम् ॥४०॥ तथापि तादृशस्थले साध्याभावसाध्याभावव्याप्यव्याप्योभयवद्रूदेऽतिव्याप्ते र्दुर्वारत्वात् । तद्विषयतासामान्यस्यैवोक्तप्रतिब-

न्धकतानतिरिक्तवृत्तित्व स्वरूपसम्बन्धरूपोभयविधावच्छेदकत्ववत्वात् । उक्तरीत्या निरुक्तविशिष्टांतराघटितत्वस्यापि सत्वात् ॥ ४१ ॥

नच स्वावच्छिन्नाविषयकप्रतीति विषयतावच्छेदक यत्किञ्चिद्रूपावच्छिन्न विषयकत्वाव्यापकत्वस्य जनकतायां निवेशान्नोक्तातिव्याप्तयः, स्वावच्छिन्नाविषयकप्रतीति विषयतावच्छेदक साध्याभावव्याप्य व्याप्यवत्पक्षतावच्छेदकावच्छिन्न विषयत्वाव्यापकत्वस्य निरुक्तविशिष्ट विषयताव्यापकजनकताया मभावादिति वाच्यम् ॥ ४२॥ सत्प्रतिपक्षज्ञानस्यानुगतरूपेण साध्याभावानुमिति जनकत्वस्वीकारेण व्यापकताघटितसत्प्रतिपक्षमात्रे ऽव्याप्तेः , स्वावच्छिन्नाविषयक प्रतीतिविषयतावच्छेदकीभूत शैवालव्यापकवह्न्यभाव समानाधिकरण शैवालवद्ध्रदत्वाद्यवच्छिन्न विषयत्वाव्यापकत्वस्य जलव्यापकवह्न्यभाव समानाधिकरण जलवद्ध्रदविषयकनिश्चयीय जनकतायामसत्त्वात् ॥ ४३ ॥

नच स्वावच्छिन्नविषयकत्वाव्यापक विषयताशून्यज्ञानीयविशिष्टांतरविषयत्वाव्यापकत्वस्य विरोध्यनुमितिजनकतायां निवेशान्नोक्ता ऽव्याप्तिः, शैवालव्यापकवह्न्यभाव समानाधिकरणशैवालवद्ध्रदविषयताया जलव्यापकवह्न्यभाव समानाधिकरणजलवद्ध्रदत्वावच्छिन्न विषयकत्वाव्यापक विषयिताशून्यज्ञानीयत्वाभावादिति वाच्यम् ॥४४॥ वह्न्यभावव्यापकं यज्जलव्यापकवह्न्यभाव समानाधिकरणजलं तत्समानाधिकरणवह्न्यभाववद्ध्रदात्मके सत्प्रतिपक्षोन्नायके ऽतिव्याप्तेः दुर्वारत्वात्, तज्ज्ञानीय जनकताया निरुक्तविशेषणाक्रान्त विशिष्टांतरविषयित्वाव्यापकत्वात्, उक्तविशिष्टविषयिताया बाधज्ञानीयप्रतिबन्धकतावच्छेदकत्वाच्च । ॥४५॥

नच स्वावच्छिन्नानिरूपित विशिष्टविषयित्वाव्यापक प्रकृतानुमितिप्रतिबन्धकत्वस्य सत्यन्तार्थतया नोक्तातिव्याप्तिः, बाधज्ञानीयप्रतिबन्धकताया निरुक्तविशिष्टनिरूपितवह्न्यभाववद्ध्रदत्वावच्छिन्न विष

यताव्यापकतया तद्व्यापकप्रकृतानुमितिप्रतिबंधकताया अप्रसिद्धत्वात्। नापिनिरुक्तोभयवद्ध्रदादावतिव्याप्तिः , तत्र स्वावच्छिन्नानिरूपितविशिष्टविषयित्वा व्यापकप्रकृतानुमितिप्रतिबन्धकताया अप्रसिद्धत्वादितिवाच्यम् ॥४६॥ व्यापकताघटितसत्प्रतिपक्षमात्रेऽव्याप्तेः, प्रतिहेतुव्यापकसाध्याभाव समानाधिकरणप्रतिहेतुमत्पक्षविषयक निश्चयीय प्रतिबन्धकताया स्ताद्दशविशिष्टानिरूपित प्रतिहेतुव्यापकसाध्याभाव समानकालीन प्रतिहेतुमत्पक्षविषयिताव्यापकत्वेन विशिष्टांतरविषयित्वाव्यापकप्रकृतानुमितिप्रतिबन्धकताया अप्रसिद्धेः । ॥ ४७ ॥

नचस्वावच्छिन्नाविषयकत्वा व्यापकविषयताशून्यज्ञानीयत्वस्य विशिष्टांतरविषयितायां निवेशान्नाव्याप्तिः, प्रतिहेतुव्यापकसाध्याभावसमानकालीन प्रतिहेतुमत्पक्षविषयितायाः प्रतिहेतुव्यापकसाध्याभाव समानाधिकरण प्रतिहेतुमत्पक्षविषयित्वा व्यापकविषयिताशून्यज्ञानीयत्वाभावादितिवाच्यम् ॥४८॥ घटोगगनाभाववदभाववत्कालीन गगनवानित्यादौ अभावव्यापकगगनाभाववदभाववत्कालीन गगनाभाव समानाधिकरणाभाववद्घटरूपसत्प्रतिपक्षेऽव्याप्तेः, तत्र निरुक्त सत्प्रतिपक्षविषयकज्ञानदशायामनुमित्यनुत्पादस्य अभाववान् गगनाभाववान् अभाववांश्च घटइति निश्चययोरेकविशिष्टापरत्वेन प्रतिबन्धकतयैवोपपत्तेः प्रतिबन्धकतांतरेमानाभावात्ताद्दश प्रतिबन्धकतायाश्च निरुक्तसत्प्रतिपक्षानिरूपित तद्विषयकत्वाव्यापकविषयताशून्यज्ञानीय गगनाभाववदभाववत्कालीन गगनाभाव समानाधिकरणाभाववद्घटविषयिताव्यापकत्वेन ताद्दशविषयित्वाव्यापक प्रतिबन्धकतावच्छेदकत्वस्य निरुक्तसत्प्रतिपक्षविषयतायामभावात् । ॥ ४९ ॥

नच तस्य सत्प्रतिपक्षतानांगीक्रियते , सामान्यलक्षणानाक्रांतत्वात् । तथाहि, प्रतिबन्धकता घटितलक्षणे स्वावच्छिन्नानिरूपितविशिष्टविषयित्वाव्यापक प्रतिबंधकतावच्छेदकस्वावच्छिन्नविषयताकत्वस्यैव निष्कृष्टविशिष्टांतराघटितत्वरूपतया तस्य चोक्तरीत्या उक्त-

विशिष्टेऽभावात, अत्रवदन्तीत्यादिकल्पीयस्य विशिष्टांतरविषयित्वा प्रयोज्येत्यादिनिष्कृष्टविशिष्टांतराघटितत्वस्याप्यत्रासम्भवात्, न सामान्य लक्षणाक्रांततोक्तविशिष्टस्य । यदिचाभावव्यापकोनिरुक्तसाध्याभावः अभाववांश्च घटः, प्रमेयत्वव्यापकस्तादृशसाध्याभावः प्रयेत्ववांश्च घट- इत्यादिनिखिलनिश्चयानामेकरूपेण प्रतिबन्धकत्वस्वीकारात्सामान्य लक्षणा क्रांतत्वमुक्तविशिष्टस्य सम्भवत्येव, उक्तानुगतप्रतिबंधक- तायाश्च अभाववान् गगनाभाववान् अभाववांश्च घटइतिज्ञानयोरेक- विशिष्टापरत्वेन प्रतिबधकत्वांगीकारेपि प्रमेयत्वव्यापकस्तादृशसाध्या- भावः, प्रमेयत्वांश्च घटइति निश्चयादनुमिति प्रतिबन्धानुरोधेन अ- वश्यकल्पनीयतया तामादायैव प्रतिबन्धकता घटितलक्षणपक्षीय वि- शिष्टांतरा घटितत्वसम्भवात्, एव मत्रवदंतीत्यादिकल्पीयविशिष्टां- राघटितत्वस्यापि तत्र सूपपादत्वादित्युच्यते; तदा निरुक्तसत्यन्ता र्थस्यापि उक्तप्रतिबन्धकतामादायैवोपपादयितुं शक्यत्वेनोक्ताव्याप्ते स्सुदूरपराहतत्वात् । तस्मान्निरुक्तलक्षणं निष्कृष्टमेवेति वाच्यम् ॥ ५० ॥

प्रतिबन्धकताघटितलक्षणे उक्तपरिष्कारेणोक्तोभयवद्ध्रदादावतिव्याप्ति वारणेपि वह्न्यभाववान् ह्रदोवह्निमानित्यादौ वह्न्यभावव्याप्यवद्ध्रदा- दावव्याप्तिवारणार्थमवश्यं परिष्करणीये यद्रूपावच्छिन्नविषयताशालि निश्चयाव्यवहितोत्तरानुमितिसामान्ये पक्षे पक्षतावच्छेदकवैशिष्ट्यावगा हित्वाभावः विरोधिविषयताप्रयुक्तः तद्रूपावच्छिन्नान्यत्वे सति यद्रू- पावच्छिन्नविषयताशालि निश्चयाव्यवहितोत्तरानुमितिसामान्ये सा- ध्यधर्मिकसाध्यतावच्छेदक वैशिष्ट्यावगाहित्वाभावः विरोधिविषयि- ताप्रयुक्तः तद्रूपावच्छिन्नान्यत्वंच सति यद्रूपावच्छिन्न विषयताशालि निश्चयाव्यवहितोत्तरानुमितिसामान्यनिष्ठः विरोधिविषयताप्रयुक्तः पक्षे साध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वाभावः तद्रूपावच्छिन्नत्वेसति यद्रूपावच्छिन्न विषयता शालीनिश्चयाव्यवहितोत्तरानुमितिव्यापकः विरोधिविषयता- प्रयुक्तः पक्षेसाध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वाभावस्तद्रूपावच्छिन्ना या विषयता

तद्वच्छिन्नानुमितिनिष्ठ जन्यतानिरूपित जनकतावच्छेदिका यद्रूपावच्छिन्नाविषयता तद्रूपावच्छिन्नत्वमिति निष्कृष्टलक्षणे वह्न्यभाव वह्न्यभाव व्याप्यव्याप्योभयवध्द्रदेऽतिव्याप्ते दुर्वारत्वात्, तत्र सत्यंतदळोन्नायक दळयोस्सत्वादितिचेत् । ॥ ५१ ॥

अत्रवदंति विशिष्टांतरविषयित्वा प्रयोज्यस्वविषयिता प्रयोज्यपक्षधर्मिकसाध्यवैशिष्ट्याव गाहित्वाभावाधिकरणताकत्व निवेशान्नोक्तातिव्याप्तिः ।

नचैवं सत्यन्तदळवैयर्थ्यं, वह्न्यभावव्याप्यव्याप्यवान्वह्न्यभाववान्वह्न्यभावव्याप्यव्याप्यवांश्च ह्रदइति ज्ञानयोरेकविशिष्टापरत्वेन प्रतिबन्धकतया वह्न्यभावव्याप्यव्याप्यवध्द्रदविषयतायाः पक्षधर्मिकसाध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वाभावाधिकरणता प्रयोजकतया तत्रातिव्याप्तिवारकतया तत्सार्थक्यात् ।

नच तद्विषयताप्रयोज्याया मुक्ताधिकरणतायां विशिष्टान्तरविषयित्वा प्रयोज्यत्वासम्भवइतिवाच्यम्, वक्ष्यमाणरीत्या विशिष्टान्तरे तादृशत्वनिवेशस्यावश्यकत्वात् ॥ ५२ ॥

नच विशिष्टान्तरविषयित्वाप्रयोज्यत्वमात्र निवेशोऽसम्भवः । यद्रूपावच्छिन्न विषयताशालि निश्चयोत्तरानुमिति सामान्ये पक्षधर्मिक साध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वाभावः विरोधिविषयताप्रयुक्तः तद्रूपावच्छिन्नविशिष्टान्तराघटितत्वानिवेशेऽपि बाधघटितसत्प्रतिपक्षेऽव्याप्तिः । पक्षसाध्यवैशिष्ट्यग्रहविरोध्युंन्नायकत्व मात्रनिवेशेच वह्न्यभावव्याप्य वह्न्यभावव्याप्यव्याप्यवद्ध्रदेऽव्याप्तिः । अतो निरुक्तसत्प्रतिपक्ष लक्षणाश्रयरूप तादृशविशिष्टान्तरस्यैव निवेशनीयतया निरुक्तोभयवद्ध्रदे तिव्याप्तिरिति वाच्यम् ॥ ५३ ॥ निरुक्तसत्यन्तमात्राश्रयत्वस्यैव विशिष्टान्तरे निवेशादुन्नायकत्वदळस्य तत्रानिवेशेन तत्रातिव्याप्तिविरहात् । बाधघटितसत्प्रतिपक्षेऽव्याप्तिवारणायच विशिष्टान्तरविषयितानिष्ठ प्रयोजकतायां स्वप्रयोज्याधिकरणतानिष्ठ भेदप्रतियोगितानवच्छेदकत्व स्वानवच्छेदकाव

च्छिन्नत्वोभयसम्बन्धेन प्रयोजकताविशिष्टान्यत्वानिवेशात् । भेदप्रतियोगितावच्छेदकताच स्वनिरूपितप्रयोज्यतावत्त्वसम्बन्धेन । बाधविषयतानिष्ठप्रयोजकतायाश्च निरुक्तोभयसम्बन्धेन सत्प्रतिपक्षविषयतानिष्ठप्रयोजकताविशिष्टत्वेन बाधघटितसत्प्रतिपक्षेऽव्याप्ति विरहात् ॥ ५४ ॥

नच –वह्न्यभावव्याप्यव्याप्यजलव्यापकवह्न्यभावकालीन जलाभाववद्व्युभयवानित्यादौ तादृशजलवध्द्रदरूपबाधेऽतिव्याप्तिः, विशिष्टांतरभूतजलव्यापकवह्न्यभावकालीन जलवध्द्रदविषयितानिष्ठप्रयोजकतायां निरुक्तोभयसम्बन्धेन बाधविषयता निष्ठप्रयोजकताविशिष्टत्वात् , तदन्यविशिष्टांतरविषयता निष्ठप्रयोजकतानिरूपित प्रयोज्यताशून्यस्वविषयताप्रयोज्योक्ताभावाधिकरणताकत्वात । अतो –विषयितानिष्ठप्रयोजकताया मुक्तविशेषणदानासम्भवे नोक्तातिव्याप्ति दुर्वारैवेतिवाच्यम् ॥५५॥ उक्तविशेषणदानेपि वह्न्यभावव्याप्यव्याप्याभाववद्व्युभयवानित्यत्र वह्न्यभावव्याप्यव्याप्यवध्द्रदेऽतिव्याप्ते दुर्वारतया यद्रूपावच्छिन्नविषयता शालिनिश्चयाव्यवहितोत्तरानुमिति सामान्ये विरोधिविषयता प्रयोज्यतावच्छेदक यद्रूपविशिष्टः पक्षधर्मिकसाध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वाभावः तद्रूपावच्छिन्नत्वेसति , यद्रूपावच्छिन्नविषयता शालिनिश्चयाव्यवहितोत्तरानुमिति सामान्ये विरोधिविषयता प्रयोज्यतावच्छेदक तद्रूपविशिष्टः पक्षधर्मिकसाध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वाभावः तद्रूपावच्छिन्नविषयित्वावच्छिन्नानुमिति निष्ठजन्यतानिरूपितजनकतावच्छेदिका यद्रूपावच्छिन्नविषयता तद्रूपावच्छिन्नत्वस्यैवविवक्षणीयतया पूर्वोक्तबाधेऽतिव्याप्त्यन वकाशात् । नचा न नुगमः । स्ववृत्तित्व स्ववृत्तिरूपावच्छिन्नविषयित्वावच्छिन्नानुमिति निष्ठजन्यतानिरूपितजनकता वृत्तित्वोभयसम्बन्धेन विरोधिविषयता प्रयोज्यतावच्छेदकरूपविशिष्टरूपवत्त्वस्यैव लक्षणत्वसम्भवात् । प्रथमस्ववृत्तित्वश्च स्वनिष्ठावच्छेदकताक प्रतियोगिताकभेदवत्त्वसम्बन्धेन । स्वनिष्ठावच्छेदकता स्वसमानाधिकरणभेद प्रतियोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धावच्छिन्ना । स्वाधिकरणताच स्वावच्छिन्नविषयता शालि–

निश्चयान्य वह्नितोत्तारानुमिति त्वसम्बन्धेन । भेदप्रतियोगितावच्छेदकताच स्वविशिष्टविरोधिविषयताप्रयुक्तत्वविशिष्ट पक्षधर्मिकसाध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वाभावाधिकरणतावत्त्व सम्बन्धेन । जनकतावृत्तित्वंच स्वावच्छिन्न विषयत्वव्यापकत्वसम्बन्धेन । द्वितीय वृत्तित्वमप्यनेनैव सम्बन्धेन ।.५६ ॥

नचोक्तविशेषणदाने ह्रदो वह्निधूमोभयवानित्यादौ जलव्यापकवह्न्यभावसमानाधिकरण जलव्यापकधूमाभाव समानाधिकरण तादृशजल वद्ध्रदात्मकसत्प्रतिपक्षघटके सत्प्रतिपक्षे मेयत्वविशिष्टे ऽतिव्याप्तिः, विशिष्टान्तरभूतावान्तर सत्प्रतिपक्षविषयितानिष्ठ प्रयोजकताया मुक्तोभयसम्बन्धेन महासत्प्रतिपक्षविषयितानिष्ठ प्रयोजकताविशिष्टत्वादिति वाच्यम् ॥ ५७ ॥ स्वविषयतात्वव्यापकरूपावच्छिन्न प्रयोजकताविशिष्टान्यत्वस्यैव विशिष्टांतरविषयतानिष्ठ प्रयोजकतायां निवेशनीयत्वान्महासत्प्रतिपक्षविषयितानिष्ठ प्रयोजकताया मेयत्वविशिष्टावान्तरसत्प्रतिपक्षविषयितात्वव्यापकरूपानवच्छिन्नतया निरुक्तप्रयोजकताविशिष्टान्यत्वस्य विशिष्टान्तरभूतनिरुक्तावान्तर सत्प्रतिपक्षविषयितानिष्ठ प्रयोजकताया मक्षतत्वेन मेयत्वविशिष्टे तत्रातिव्याप्तिविरहात् ॥ ५८ ॥

नच ह्रदो वह्निमान् धूमादित्यत्र ह्रदवृत्तिवह्निव्यापकीभूताभावप्रतियोगिजले मेयत्वविशिष्टे ऽतिव्याप्तिः, तत्र वह्निव्यापकीभूताभाव प्रतियोगिजलं ह्रदवृत्तिजलमिति ज्ञानयोः परस्परविशिष्टत्वेन प्रतिबन्धकताद्वयस्य स्वीकरणीयतया तथैव विनिगमनाविरहेण प्रयोजकताद्वयस्यापि परस्परानवच्छेदकावच्छिन्नस्य स्वीकरणीयतया द्वयोरपि प्रयोजकतयोः निरुक्तोभयसम्बन्धेन परस्परविशिष्टतया प्रयोजक ताविशिष्टान्यविशिष्टान्तरविषयितानिष्ठप्रयोजकतानिरूपित प्रयोज्यताशून्यत्वस्य स्वविषयताप्रयोज्य पक्षधर्मिकसाध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वाभावाधिकरणताया मक्षतत्वात् । स्वविषयतानिष्ठप्रयोजकतायामपि निरुक्तसम्बन्धेन प्रयोजकताविशिष्टान्यत्वस्य निवेशेच तत्रैव लक्ष्यभूते ह्रदवृत्तिवह्निव्यापकीभूताभावप्रतियोगिजलेऽव्याप्तिरिति वाच्यम् ॥५९॥ स्वप्रयोज्यत्वाभावसमा

नाधिकरणप्रयोज्यत्वनिरूपितत्वस्यापि निरुक्तप्रयोजकतावैशिष्ट्यघट-कतया निवेशात् । उक्तस्थले चोक्तप्रयोजकताद्वयस्यापि परस्पर-निरूपितप्रयोज्यत्वाभाव समानाधिकरण प्रयोज्यत्वानिरूपितत्वेन निरुक्त प्रयोजकताविशिष्टान्यत्वस्याक्षततया उक्तातिव्याप्त्यनवकाशात् ॥ ६० ॥

नच विशिष्टान्तरे जनकत्वप्रयोजकत्वोभयघटित तादृशत्वानिवेशे व्यापकताघटितसत्प्रतिपक्षमात्रे ऽव्याप्तिः । प्रतिहेतुव्यापकसाध्या-भावसमानकालीन प्रतिहेतुमत्पक्षस्यापि विशिष्टान्तरत्वसम्भवेन तद्विषयताप्रयोज्यत्वस्य सत्प्रतिपक्षविषयताप्रयोज्योक्तोभयाभावाधिकरण-तायां सत्वात्, अत स्तादृशत्वनिवेशनमावश्यकमिति वह्न्यभावेत्युक्तोभयवद्ध्रदे ऽतिव्याप्ति दुर्वारैवेति वाच्यम् ॥६१॥ तादृशत्वनिवेशेपि वह्न्यभावव्याप्यव्याप्यजलव्यापक वह्न्यभावकालीनजलवद्ध्रदस्य विशिष्टांतर-त्वमादायोक्ताव्याप्ते रावश्यकतया विशिष्टांतरेतादृशत्वमनिवेश्यविशिष्टांतरविषयतायां प्रतिहेतुव्यापकसाध्याभाव समानाधिकरणप्रतिहेतुविषयताविशिष्टान्यत्व प्रतिहेतुव्यापकताविशिष्ट साध्याभावविषयकनिश्चय वैशिष्ट्यघटितधर्मावच्छिन्न प्रयोजकतावत्त्वोभयाभाववत्वं निवे-श्यैवोक्ता ऽव्याप्ते र्वारणीयतयोक्तातिव्याप्तिवारणसम्भवात् ॥ ६२ ॥

नचैवमेपि वह्न्यभावव्याप्य व्याप्यजलव्यापकवह्न्यभावकालीन जलोभयवद्ध्रदेतिव्याप्ति दुर्वारैवेति वाच्यम् ॥६३॥ तत्र प्रतिहेतुव्यापकसाध्याभाव समानाधिकरणप्रतिहेतु मत्पक्षविषयतायां निरुक्तोभयाभावस-त्वेन तत्प्रयोज्यत्वस्य निरुक्तविशिष्ट विषयताप्रयोज्याधिकरणता-या मक्षतत्वेनोक्तातिव्याप्त्यनवकाशात् । ॥ ६४ ॥

नच स्वपूर्ववृत्तिप्रतिबन्धकज्ञानीय प्रतिबन्धकतावच्छेदक विषतायाएव स्वनिष्ठप्रतिबध्यतावच्छेदकाभाव प्रयोजकतया निरुक्तोभयवद्ध्रदविषयक निश्चयाव्यवहितोत्तरानुमितिनिष्ठ पक्षधर्मिक साध्यवै-

शिष्ट्यावगाहित्वाभावाधिकरणतायां व्यापकताघटित सत्प्रतिपक्ष-विषयतायाः प्रयोजकत्वासम्भवे नोक्तातिव्याप्ति र्दुर्वारैवेति वाच्यं॥ ६५॥ प्रतिबन्धकतायाः प्रतिबन्धकतावच्छेदकता भेदेनेव प्रयोजकताया-अपि प्रयोजकतावच्छेदकता भेदेन भेदः; तद्भेदश्च क्वचित्प्रयोजकताव च्छेदक भेदात्, क्वचित्प्रयोजकतावच्छेदक तावच्छेदक भेदात्-प्रकृतेच निरूप्यनिरूपक भावापन्न विषयतात्वस्य प्रयोजकता वच्छेदकस्यैक्यात्प्रयोजकताया ऐक्यमिति जलव्यापकेत्याद्युक्तोभयव द्ध्रदेतिव्याप्तिविरहात्। ॥६६॥

नच जलव्यापको वह्न्यभावइति निश्चयविशिष्टयोः ह्रदे जलं-जलवान् ह्रद इति निश्चययोरनुगतरूपेण प्रतिबन्धकतामते ह्रदवृ-त्तिप्रतिहेतुव्यापक साध्याभावसमानाधिकरण प्रतिहेतुविषयताया -निरुक्तोभयाभाववद्विशिष्टान्तर विषयतात्वेन तदप्रयोज्यत्वस्य सत्प्र तिपक्षविषयताप्रयोज्या धिकरणतायामभावेन सत्प्रतिपक्षाव्याप्तिवा रणाय स्वावच्छिन्नघटकतानवच्छेदक धर्मावच्छिन्नत्व प्रतिहेतुव्याप क साध्याभावसमानाधिकरण प्रतिहेतुविषयताविशिष्ट त्वोभयाभाव वत्त्वस्यापि विशिष्टान्तरविषयतायामवश्यं निवेशनीयतया जलव्यापके-त्याद्युभयवद्ध्रदेतिव्याप्ति र्दुर्वारैवेति वाच्यम् ॥६७॥ स्वविषतायामपि प्र-तिहेतुव्यापकसाध्याभाव समानाधिकरणप्रतिहेतुविषयता विशिष्टा-न्यत्वेत्युभयाभावस्य निवेशात् , निरुक्तोभयवद्ध्रदविषयतायां चोक्तोभया भाववत्त्व विरहेणातिव्याप्ति विरहात्। ॥६८॥

नचैवं सत्यभावविशिष्ट व्यापकसामान्यत्वाभावकालीन सामा न्यत्वसाध्यके तादृशसाध्याभावाभाववदवृत्ति मत्पक्षरूप सत्प्रति पक्षे पूर्वोक्तरीत्यातिव्याप्तिरिति निरुक्तोभयाभाववत्त्वस्य स्वविषय ताया निवेशयितुमशक्यत्वेनोक्तातिव्याप्ति र्दुर्वारैवेति वाच्यम् ॥ ६९ ॥

साध्याभावाभाववदवृत्ति विषयता विशिष्टान्यत्वघटित त्रितयाभाववत्त्वस्य स्वविषयतायां निवेशादुक्तसत्प्रतिपक्ष विषयतायांच तस्य- सत्त्वेन लक्षणगमनसम्भवात; निरुक्तोभयवद्ध्रदेच नातिव्याप्तिः, तद्विषयतायां निरुक्तत्रितयाभाववत्त्वाभावात् । ॥ ७० ॥

नचैवं सत्युक्ताभावप्रतियोगिकोटौ प्रतिहेतुव्यापकताविशिष्टसाध्याभावनिश्चय वैशिष्ट्यघटितधर्मावच्छिन्न प्रयोजकतावत्त्वस्य निवेशे प्रयोजनाभावात्, प्रतिहेतुव्यापकसाध्याभावसमानाधिकरण प्रतिहेतुविषयिताविशिष्टान्यत्व साध्याभावाभाववदवृत्तिविषयताविशिष्टान्यत्वोभयाभाववत्त्वावच्छिन्न विषयतेत्याद्युक्तविशेषणेनैवोन्नायकवारणे सत्यन्तवैयर्थ्यापत्त्या, उक्तपरिष्कारासम्भवेन सम्पूर्णसत्प्रतिपक्षाक्रांतत्वरूप ताद्दशत्वस्यैवं विशिष्टान्तरे निवेशनीयतयोक्तोभयवद्ध्रदे ऽतिव्याप्ति दुर्वारैवेति वाच्यम् ॥ ७१ ॥ विशिष्टान्तरे ताद्दशत्वमनिवेश्य विशिष्टान्तरविषयितायां स्वावच्छिन्नविषयकत्वाव्यापक विषयिताशून्यज्ञानीयत्वं निवेश्य कालीनत्वघटितपदार्थस्य वारणीयतयोक्तोभयवद्ध्रदे ऽतिव्याप्त्यनवकाशात् । ॥७२॥

नच ताद्दशत्वानिवेशे व्यापकताघटितसत्प्रतिपक्षमात्रे अव्याप्तिः, तत्रोक्तविशेषणाक्रान्तजलवद्ध्रद विषयताप्रयोज्यत्वस्य सत्प्रतिपक्षविषयताप्रयोज्य पक्षधर्मिक साध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वा भावाधिकरणतायांसत्वात्; तथाच विशिष्टान्तरेताद्दशत्वस्यावश्यं निवेशनीयतयोक्तोभयवद्ध्रदेऽतिव्याप्तिर्दुर्वारैवेतिवाच्यम् । ॥ ७३ ॥

स्वविषयताशालि निश्चयाव्यवहितोत्तरानुमितित्वव्यापकाविरोधिविषयताप्रयुक्त पक्षधर्मिकसाध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वा भावाधिकरणताकत्वरूप सत्प्रतिक्षैकदेशस्यैव विशिष्टान्तरेनिवेशनीयतया उक्तातिव्याप्त्यव्याप्तयो रनवकाशात् । ॥ ७४ ॥

नच तथा निवेशेह्रदोवह्निजलाभावोभययानित्यादौ जलव्यापकव

ह्न्यभाव समानाधिकरण जलवद्ध्रदरूपे सत्प्रतिपक्षे ऽव्याप्तिः, जलव द्ध्रदरूपविशिष्टान्तरस्य निरुक्तविशेषणाक्रान्तत्वात ;अतः शेषदळस्यापिनि वेशनीयतयोक्तोभयवद्ध्रदे ऽतिव्याप्तिर्दुर्वारैवेतिवाच्यम् ॥ ७५ ॥

स्वावच्छिन्नाविषयक प्रतीतिविषयतावच्छेदक यत्किंचिद्रूपाव-च्छिन्न स्वावच्छिन्नविषयकत्वाव्यापक विषयताशून्यज्ञानीयविषयता-त्वावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावाच्छिन्नप्रयोजकता निरूपित प्रयोज्य-ताशून्यत्वस्य स्वविषयताप्रयोज्योक्ताधिकरणतायां निवेनोक्ताव्याप्त्यति-व्याप्त्योर्वारणात् ; तथाहि–सत्प्रतिपक्षविषयताप्रयोज्य पक्षधर्मिकसाध्यवै शिष्ट्यावगाहित्वा भावाधिकरणता प्रयोजकतावच्छेदकं प्रतिहे तुव्यापकसाध्याभावनिश्चय प्रतिहेतुमत्पक्षविषयत्व निश्चयत्वादि समुदायत्वं, तच्च न जलवद्ध्रदत्वावच्छिन्नविषयतात्वावच्छिन्न व्याप-कतावच्छेदकं, जलव्यापकवह्न्यभावसमानकालीन जलवद्ध्रद-विषयताच न स्वावच्छिन्नविषयकत्वा व्यापकविषयताशून्य-ज्ञानीयेति नोक्तसत्प्रतिपक्षाव्याप्तिः । नवोक्तोभयवद्ध्रदे ऽतिव्याप्तिः, तत्र वह्न्यभाववद्ध्रदविषयत्वनिश्चयत्वादि समुदायत्वे वह्न्यभाववद्ध्रदत्वावच्छिन्नविषयता त्वावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्व सत्वात् ॥७६॥

नचैवं मेयत्वविशिष्टसत्प्रतिपक्षे ऽतिव्याप्तिः, केवलसत्प्रतिपक्ष विषयतात्वावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्वस्य निश्चयत्वादि घटितसमु दायत्वे अभावात् ; तादृशविषयतात्वावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदक केवल विषयतात्वावच्छिन्न प्रयोजकतानिरूपित प्रयोज्यत्वा प्रसिद्ध्या स-त्प्रतिपक्षाव्याप्तिवारणाय स्वावच्छिन्नप्रयोजकतानिरूपित प्रयोज्यत्वाभा-ववत्त्व सम्बन्धावच्छिन्न प्रतियोगिताकतादृशरूपाभाववत्वस्यैव निरुक्ता धिकरणतायां निवेशनीयत्वात् ; तथाचोक्तरीत्या निवेशो नसम्भवती तिवाच्यम् । ॥ ७७ ॥

अनाहार्या प्रामाण्यज्ञानानास्कन्दित निश्चयवृत्तित्व विशिष्ट विशिष्टान्तर विषयतात्वावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकत्वस्यैव निवेशात् । निरुक्तसमुदायत्वेच निरुक्तरूपावच्छिन्न व्यापकतावच्छेदकत्वस्याव्याहतत्वादतिव्याप्ति विरहात् । ॥ ७८ ॥

नच वह्निजलाभावोभयसाध्यकेजलव्यापक तादृशोभयाभाव समानाधिकरण जलवद्ध्रदरूपे सत्प्रतिपक्षे अव्याप्तिः, तत्प्रयोज्यायां पक्षधर्मिकनिरुक्तोभय वैशिष्ट्यावगाहित्वाभावाधिकरणताया न्निरुक्तसत्प्रतिपक्षविषयता निश्चयत्वादिपर्याप्त समुदायत्वस्यैव व्यापकाभाव प्रयोजकस्येत्यादिरीत्या विशिष्टान्तरभूतजलवद्ध्रदविषयता निश्चयत्वादि पर्याप्त समुदायत्वस्यापि प्रयोजकतावच्छेदकतया निरुक्तरूपावच्छिन्न प्रयोजकता निरूपितप्रयोज्यताशून्य स्वविषयताप्रयोज्योक्ताधिकरणताकत्वस्य तत्रा भावात् ; अतोविराध्युन्नायकत्व घटित तादृशत्वमेव विशिष्टान्तरे निवेश्यमित्युक्तोभयवद्ध्रदादावतिव्याप्ति र्दुर्वारै वेतिवाच्यम् । ॥ ७९ ॥

तादृशत्वनिवेशेपि जलव्यापकवह्न्यभाव समानाधिकरण जलव्यापकतादृशोभयाभाव समानाधिकरणतादृशजलवद्ध्रदरूप सत्प्रतिपक्षेव्याप्ते र्दुर्वारतया प्रयोज्यतायां विशिष्टान्तरविषयतानिष्ठ साक्षात्प्रयोजकतानिरूपितत्वस्यावश्यं निवेशनीयतया निरुक्तसत्प्रतिपक्षाव्याप्ति विरहात्, निरुक्ततादृशत्वानिवेशेनोक्तातिव्याप्ति विरहात् । साक्षात्प्रयोजकतानिरूपितत्वञ्च स्वनिरूपित प्रयोज्यतावदभाव प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नव्याप्यतावच्छेदकावच्छिन्न प्रतियोगिताकाभावावृत्तित्वसहित तत्प्रयोजकतानिरूपितत्वम् । उक्तस्थले जलवद्ध्रदविषयतानिष्ठप्रयोजकता निरूपितस्य तादृशस्योक्तोभयावगाहित्वाभावाधिकरणताया मसत्त्वेन तत्र लक्षणगमनसम्भवात् । ॥ ८० ॥

नचैवमसम्भवः, सर्वत्र तत्प्रयोजकतानिरूपित प्रयोज्यतायां स्व निरूपित प्रयोज्यतावदभाव प्रतियोगितावच्छेदकस्य स्वावच्छिन्नव्याप्य तावच्छेदकतया तदवच्छिन्नाभाव वृत्तित्वसत्वेन तदवृत्तित्व सहित तन्निरूपितत्वस्या प्रसिद्धेः ; अत उक्तपरिष्कारासम्भवेनोभयवद्धदादावतिव्याप्ति र्दुवारैव । अनुपदोक्त सत्प्रतिपक्षघटित सत्प्रातिपक्षाव्याप्तिः विशेष्यदळघटकोन्नेयतावच्छेदकस्य एतद्दळप्रविष्टोन्नेयतावच्छेदकेन सह ऐक्यविवक्षया वारणीयेति वाच्यम् । ॥ ८१ ॥

तदवच्छिन्नव्याप्यतावच्छेदकत्वस्याधेयत्व स्वावच्छिन्नसमानाधिकरणात्यन्ताभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वोभयसम्बन्धेन तद्विशिष्टत्वरूप-त्वात् । आधेयताच स्वावच्छिन्नसमानाधिकरणात्यन्ताभाव प्रतियोगितावच्छेदकत्वसम्बन्धावच्छिन्न स्वनिष्ठावच्छेदकताक प्रतियोगिताकभेदवत्व सम्बन्धेन । ईदृशस्य स्वावच्छिन्नव्याप्यतावच्छेदकत्वस्य स्वव्यावृत्तत्वेनासम्भवविरहात् , उक्तपरिष्कारस्य निर्दुष्टतयोक्तोभयवद्धदातिव्याप्ति विरहात् । ॥ ८२ ॥

नच जलव्यापकेत्युक्त सत्प्रतिपक्षघटकसत्प्रातिपक्षेमेयत्व विशिष्टेति व्याप्तिः, तत्र स्वविषयताप्रयोज्यायामुभयवैशिष्ट्याभावाधिकरणतायांनि-रुक्तस्यप्रयोज्यत्वस्याभावेन उक्तविशिष्टान्तरा घटितत्वसत्वात् , अतः पूर्वपरिष्कारंपरित्यज्यतादृशत्वमेव शरणीकरणीय मित्युक्तातिव्याप्ति-र्दुर्वारैवेतिवाच्यम् । ॥ ८३ ॥

मेयत्वविशिष्टपूर्वोक्त सत्प्रतिपक्षे अतिव्याप्तिवारणाय स्वविषयतानिष्ठप्रयोजकतानिरूपितत्वस्याप्युक्तविधस्यैव निवेशात्तादृशत्वस्य सर्वथैवानिवेशनोक्तोभय वद्धदातिव्याप्तेर्दूरनिरस्तत्वात् ॥ ८४ ॥

नच स्वविषतानिष्ठप्रयोजकता निरूपितत्वस्येदृशस्य निवेशे

उक्तोभयसाध्यके जलव्यापकवह्न्यभाव समानाधिकरण जलवद्ध्रदरूप सत्प्रतिपक्षे अव्याप्तिः – तत्र ह्रदधर्मिकोभय वैशिष्ट्यावगाहित्वाभाव रूप पक्षधर्मिकसाध्य वैशिष्ट्यावगाहित्वाभावाधिकरणता निष्ठप्रयोज्यतायां पूर्वोक्तस्वविषयतानिष्ठ प्रयोजकतानिरूपितत्वस्या भावात्; तथाचोक्तादिशातिव्याप्ति दुर्वारैवेति वाच्यम् ॥८५॥ पक्षधर्मिकसाध्यवैशिष्ट्याव गाहित्वाभावपदेन ह्रदधर्मिकवह्निवैशिष्ट्यावगाहित्वाभावस्यैव उपादानात्तदधिकरणतानिष्ठप्रयोज्यतायां च स्वविषयतानिष्ठ साक्षात्प्रयोजकतानिरूपितत्वस्यापि सम्भवादव्याप्त्यतिव्याप्त्यो दूरोत्सारितत्वात् ॥८६॥

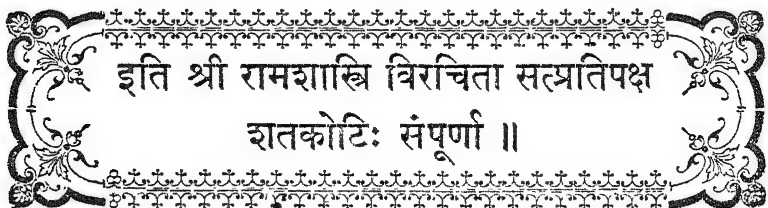
नच पक्षधर्मिकसाध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वाभावपदेन पक्षतावच्छेदकता पर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्न विशेष्यतानिरूपित साध्यतावच्छेदकता पर्याप्त्यधिकरणधर्मावच्छिन्न प्रकारताकत्वाभावएव विवक्षणीयः; अन्यथा ह्रदो वह्निमानित्यादौ वह्न्यभावव्याप्यवन्मेयत्वविशिष्टह्रदेतिव्याप्तिः, तत्रमेयत्वविशिष्ट ह्रदत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपित वह्नित्वावच्छिन्न प्रकारताकत्वाभावाधिकरणतायां तादृशह्रदत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपित वह्न्यभावव्याप्यत्वावच्छिन्न विषयताया एव प्रयोजकतया निरुक्तविशेषणाक्रान्तपक्षतावच्छेदकावच्छिन्न विशेष्यतानिरूपितसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्न प्रकारताकत्वाभावप्रयोजकत्वसत्वात ॥ एवं जलाभावसाध्यकस्थले मेयत्वविशिष्टं यत्तादृशसाध्याभावव्याप्यं तद्धद्रदे तिव्याप्तिः – तत्र पक्षधर्मिकमेयत्वविशिष्ट तादृश साध्याभावव्याप्याभावत्वावच्छिन्न प्रकारताकत्वाभावाधिकरणतायां निरुक्तविशिष्टान्तरविषयत्वाप्रयोज्यत्वस्य स्वविषयताप्रयोज्यत्वस्यसत्वात् । अतः पक्षतावच्छेदकता साध्यतावच्छेदकता पर्याप्त्योर्निवेशावश्यकत्वेनोक्तपरिष्कारस्य त्याज्यतया अतिव्याप्ति दुर्वारैवेति वाच्यम् ॥ ८७ ॥

अधिकव्यावृत्त न्यूनसाधारण पर्याप्तेरेवात्र निवेशात्; तथाहि- पक्षतावच्छेदकता पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक धर्मवृत्तिविशेष्यतानिरूपित साध्यतावच्छेदकता पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक धर्मवृत्तिप्रकारताकत्वाभावएवात्र निवेश्यते; वृत्तित्वंचोभयत्र स्वावच्छेदकतात्वावच्छिन्न

पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व सम्बन्धेन; एवञ्च मेयत्वघटितोक्तविशिष्टह्रदे नातिव्याप्तिः, ह्रदत्वनिष्ठपक्षतावच्छेदकतापर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक तद्व्यक्तित्वे मेयत्वह्रदत्वोभयावच्छिन्नविशेष्यतायाः स्वावच्छेदकता पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदकत्व सम्बन्धेनासत्वा दुक्तोभयत्वावच्छिन्न विशेष्यताया असंग्रहात् ; एवं वह्निव्याप्य जलाभावसाध्यकस्थलेपि मेयत्वघटितताद्दशसाध्याभाव व्याप्याभावत्वावच्छिन्न प्रकारताया अभावत्वनिष्ठ साध्यतावच्छेदकता पर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक तद्व्यक्तित्वे निरुक्तसम्बन्धेनावर्तमानतया तस्यापि वारणात् ॥ वह्निजलाभावोभयसाध्यकस्थले च वह्नित्वनिष्ठ साध्यतावच्छेदकतापर्याप्त्यनुयोगितावच्छेदक तद्व्यक्तित्वे वह्नित्वावच्छिन्न प्रकारतायाः निरुक्तसम्बन्धेन वर्तमानतया ह्रदत्वावच्छिन्न विशेष्यतानिरूपितवह्नित्वावच्छिन्नप्रकारताया अपि प्रतियोगिकोटौ संग्रहसम्भवात। एवञ्च निरुक्तपरिष्कारस्य निर्दोषतया निरुक्तातिव्याप्तिर्निरस्तैवेति । ॥ ८८ ॥

नच - तादृशप्रकारताकत्वत्वावच्छिन्नाभावस्यैव पक्षधर्मिकसाध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वाभावपदेन विवक्षणीयतया वह्निजलाभावोभय साध्यकस्थले केवलजलाभावत्वावच्छिन्न प्रकारतासाधारण तादृशप्रकारताकत्वत्वावच्छिन्नाभावाधिकरणतायाः केवलवह्न्यभाववद्ध्रदत्वावच्छिन्नविषयता प्रयोज्यत्वाभावात् , तस्थलीय तादृश सत्प्रतिपक्षेव्याप्त्या निरुक्तपरिष्कारो नसम्भवत्येवेत्यतिव्याप्तिरिति वाच्यम् ॥ ८९ ॥

तादृश प्रकारताकत्वनिष्ठप्रतियोगिताकाभावस्यैवा वगाहित्वाभावान्तेन विवक्षणात् । निरुक्तसामान्याभावा विवक्षणेन उक्ताव्याप्त्यप्रसक्त्या उक्तपरिष्कारेणैव उक्तातिव्याप्ते वारणीयत्वात् ॥ ९० ॥

इति श्री रामशास्त्रि विरचिता सत्प्रतिपक्ष शतकोटिः संपूर्णा ॥

श्रीः

शास्त्रमुक्तावली ।

एतन्नाम्नीकाचिन्मासिकसञ्चिका प्रतिमासं सम्मुद्यते अस्याञ्चवेदांतमीमांसा, न्यायग्रन्थाएव प्रायशोमुद्रिताभवन्ति, तत्रापिवेदान्तग्रन्थाएव बहुलम् ।

	रू - अ - पै
अस्याश्चवार्षिकमग्रिमं मूल्यं प्रापणभृतिसहितम्	
भारतब्रह्मदेशलंकानिवासिभिर्देयम् -	५ - ६ - ०

॥ मंजुभाषिणी ॥

एतन्नाम्नी काचि न्मासिकपत्रिका गतमेषमासप्रभृति प्रतिमास मेकैक क्रमेणास्माभिः प्रकटिता भवति । भागचतुष्टयात्मिकाया अस्याः प्रथमो भागो धर्मशास्त्रस्य विषयैः, द्वितीयः पूर्वपुण्यपुरुष-चरितैः, तृतीयो देशवृत्तान्तैः चतुर्थश्च वेदान्तविषयै रलंक्रियेत प्रायः ।

अस्याश्च वार्षिकमग्रिममूल्यं प्रापणभृतिसहितम् –

रू	अ	पै
१	०	०

प्र. अनन्ताचार्यात्, सुदर्शनमुद्राक्षरशालायां काञ्चीपुरे, लभ्या ।

READY FOR SALE.

	रू	अ	पै.
भाट्टरहस्यम् —	१	२	०
सव्यभिचारसामान्यनिरुक्तिः—	०	१२	०
श्रीसूक्तभाष्यम --	०	२	०
सर्वदर्शनाशिरोमणिः –	०	३	०
लक्ष्मीसहस्रनामस्तोत्रम् —	०	२	०
णत्वचन्द्रिका—	०	२	६

Apply to

P. B. Ananthachariar.

Sudarsana Press,

L. Conjeeveram.